

háború alatt 5 ilyen hadsereg került felállításra, közülük 4 a moszkvai csata idején, s az ötödik 1942 decemberében. Gerda Beitter tájékoztat arról is, hogy e hadseregek feladata volt az ellenség veszélyes áttöréseinek elreteszése és az ellenség visszavetése, illetve réseket nyitni kiépített védelmi rendszerekben. Példaként említi a moszkvai csatában, illetve a háború befejezésekor az Odera vonal áttörésekor és Berlin ostromakor játszott szerepüket. A „C” csoporton belül külön alcsoportok foglalják össze a többi magasabbegység történetét. A „D” csoport a páncélos, az „E” a lovas, az „F” pedig a tüzéralakulatokkal foglalkozik, s az alcsoportokra való bontásuk megegyezik a lövész magasabbegységek történeteit összegyűjtő „B” csoportéval.

A bibliográfia túlnyomó részét a fenti fegyvernemekről tájékoztató művek teszik ki. Szerepel még az irodalomjegyzékben a műszaki-, a híradó-, a vasútépítő és a népfelkelő alakulatokról is néhány cím, ezek azonban elenyésző számban fordulnak elő.

Gerda Beitter irodalomjegyzéke hasznos segítség a második világháborúval foglalkozó magyar történészek számára is. Erdemes lenne összevetni a felsorolt címeket a Hadtudományi Könyvtár fenti témájú könyvvállományának címeivel, s a hiányzó műveket — vagy legalább azokat, amelyek Magyarország felszabadításával foglalkoznak — utólag beszerezni.

Bencze László

M. I. NAUMOV

PARTIZÁNPORTYA

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1984. 292 o.)

A legendás partizántábornokok, Kovpak, Versigora, Fjodorov memoárjai után végre Naumov vezérőrnagy könyvét is olvashatjuk magyarul. Igaz ez műfajában különbözik a többtől, hiszen a „Partizánportya” egy közel egy éves időszak (1943. VI. 30—1944. IV. 1.) *naplója*.

A partizánmozgalom története nem bővelkedik írott forrásokban. Ilyenek csak a legszükségesebb mértékben készültek, s azok egy része is elpusztult a harcok alatt. Becses tehát minden sor, ami azokból a históriás napokból fennmaradt. Kevesen gondoltak akkor a történelemre, amikor a harcosok napról napra életükért, létükért küzdöttek, s a papír jószerével csak a mahorkához kellett. Milyen erő kell ahhoz, hogy az ellenség hátában folytatott sok száz kilométeres portyán írott papírokat, sőt mint itt, nyomdát, szekérre telepített „szerkesztőséget” cipeljenek magukkal!

Naumov tábornok tudta, hogy „történelmet csinálnak”, s egykoron majd a kései utódok mohó érdeklődéssel fordulnak tetteik felé. Ezért kért az egységhez újságíró, filmoperatőrt, s ezért rendelte el már 1943 decemberében, hogy minden parancsnok vezessen naplót. Azt kérte, hogy a krónika „igaz valójában ábrázolja a partizánéletet, és emberközeli örökítse meg az eseményeket.” Valóban így történt, s ezért válik a könyv a

partizánmozgalom, a partizánélet pótolhatatlan történeti forrásává.

A jó példával ő maga jár elől. A könyv gerincét saját, korabeli feljegyzései alkotják, ha helyenként érzik is rajta a későbbi stilizálás. A napló az eseményeket „in situ” ábrázolja. Minden adata hiteles, pontos, valóságú. A feljegyzéseken még érzik a lőpor szaga, a mocsár bűze, az öröm és a bánat szava. „Elöttem fekszik a géppisztoly, amelynek agya egyben íróasztalul szolgál” — írja egy helyen. A feljegyzések valóban tűzben készültek, s ezzel magyarázható helyenkénti darabossága, szűkszavúsága.

Naumov, ha arra mód adódott, az osztag naplóit hátraküldte a „Nagy Föld”-re. Többségük megmaradt, s a hiányokat egymásból kiegészítve, ezek szolgálták a könyv alapanyagául. A szerző 1944. január 23-án ezt vetette papírra: „Ha életben maradok, minden erőmet annak szentelem, hogy megörökítsem harcos partizánbajtársaim emlékét”. Nos ez a könyv ennek a 36 éve tett fogadalomnak a terméke. Megírásával a második világháborús tényirodalom egy értékes, semmi mással nem pótolható forrásanyaggal gazdagodott.

Naumov lovas partizán magasabbegysége 3 portyát folytatott a fasiszta megszállók hátában. Az első kettőt Kurszk—Szumi—Poltava—Kirovgrád—Odessza—Vinnyica—Kiev—Zsitomir körzetében.

Ennek során kb. 240 fegyveres akciót hajtottak végre. A harmadik portya történetét ez a könyv beszéli el.

A pinszki lápvilágból indultak el, ahol az emberek hallatlan nélkülözések közepette éltek. 360 partizán kelt útra, hogy végül 2000 fős magasabbegységé növekedjenek. Jártak Rovnó közelében, portyáztak a Dnyeper jobb partján. Korosztályon körzetében mintegy ötven falut tartottak ellenőrzésük alatt. Több alkalommal is együttműködtek a Vörös Hadsereggel, pl. hídfőt biztosítottak részükre a Dnyeper nyugati partján. Ezután a parancs szerint nyugatra fordultak, eljutottak Rovno, Luck körzetébe, átéltek a régi lengyel—szovjet határt. Bonyolult politikai, nemzetiségi viszonyok között, fasisztákkal, nacionalista bandákkal, ellenforradalmi csoportokkal küzdöttek. Átjutottak Galíciába, jártak Przemyslnél, Zamość közelében. Hatalmas hurkot írtak le, Rava-Ruszkaja táján portyáztak, majd eljutottak Lvóv közelébe. Itt gyümölcsöző kapcsolatot teremtettek a helyi ellenállókkal.

Azt a parancsot, hogy menjenek Drogobicsba, a Kárpátok nyugati lejtőire, az erdélyi hegyek közelébe — nem tudták teljesíteni. A 3 kilométeresre mögött trén, a Kárpátok megáradt folyói mennyi akadályt képeztek számukra. Jártak Brodinál, ahol Naumov megebesült, sorsdöntő harcot vívtak Kupicsvolnánál, míg végül Broditól északra egyesültek a Vörös Hadsereggel.

A napló alapján — főbb vonalaiban — ez volt a harmadik portya útvonala.

A könyvnek — a szó hétköznapi értelmében véve — nincs cselekmény, szokványos tartalma. Lapjain a partizán magasabbegység harcai, hétköznapi élete, a természeti feltételekkel (a téli hideg, a járhatatlan folyók, a végtelen utak) vívott emberfeletti küzdelme jelenik meg. Szüntelenül az ellenség hátában vannak, nincs elég fegyverük, lőszerük, hiány van élelemben, gyógyszerben. A sebesülteket érzéstelenítés nélkül operálják, nincs só, amivel ételüket ízesíthetnék. Nehéz a vezetési dolga is, hiszen térképek nélkül gyakran helyi kalauzokra szorítkoznak, s telepek híján a rádiót se nagyon tudják használni.

Naumov könyvében a mindennapok elevenednek meg. Mivel szüntelenül a fasiszták hátában járnak, jó képet kapunk a németek megszálló politikájáról, a lakosság szenvedéseiről, a náci propagandáról. Látjuk, hogy a fasiszták hogyan próbálták szembefordítani az ukránokat a lengyelekkel, s mindkét népet a szovjethatalommal. A partizánok pusztá megjelenése is segített, támogatta azokat, akik hitték és remélték, hogy eljőn

a felszabadulás, s a népek békében, egyetértésben élhetnek egymás oldalán.

A partizánmozgalom alapját a néppel való kapcsolat képezi. Szüntelen együtt élni vele, kiállni igazáért, s védeni, oltalmazni az embereket — ez a legfőbb törvény. Szemléletesen írja Naumov: „A partizánok erdője a nép és csakis a nép, nem pedig az erdők sűrűje és a pusztaság. Egész stratégiánk arra épült, hogy minél szorosabban érintkezzünk a néppel.”

Az emberektől erőszakkal soha semmit nem vettek el, mindenért fizettek, a zsákmányolt anyagot kiosztották. A nép a legveszteségteljesebb időszakban is feltöltötte, kiegészítette a partizánok soraikat. Bárhol jártak, pontos híreket kaptak, felderítőik eljutottak a németek közvetlen közelébe.

A magasabbegységben folyó politikai és pártmunka is nem kis részben a lakosság felvilágosítására, megnyerésére irányult. Az emberek igaz híreket kaptak tőlük, a felszabadított falvakban gyűléseket tartottak, röplapokat osztogattak. A lengyel területeken a parancsnokok istentiszteleteken vettek részt. Hogy a napló mennyire híuen tükrözi a valóságot, azt az 1943. november 7-én történt bejegyzés is tanúsítja. „Kijev felszabadult. A helybeliek [Zsubrovicsi falu] letérdelnek, hányják magukra a keresztet. A Vörös Hadseregünk győzelméért imádkoznak.”

Naumov írása a partizánélet, a partizán stratégia és taktika valóságos kézikönyve. Az a különleges harceljárás jelenik itt meg, amelyhez a tapasztalatokat keservesen, kínlódva, önnön vérük hullatásával szerezték meg. Lovas magasabbegység voltak, s ez lehetővé tette a gyors helyváltoztatást, a váratlan manőverezést, az úttalan utakon való mozgást. Szüntelenül úton voltak, kétszer nem aludtak egyetlen faluban sem. Mire az ellenség hírtüket vette, ők már messze jártak. Közben rombolták a hidakat, utakat, a fasiszták hírhálózatát. Megtámadták a vasúti szerelvényeket, elpusztították a váltókat, a vasúti mőtárgyakat. A túlerő elől kitértek, a bezárt gyűrűből többször is kicsúsztak. Az útjukba eső helyőrségeket szétverték. Hírük messze előttük járt, a németek váratlanul felbukkant ejtőernyős hadseregnek vélték őket. Jelentős megszálló erőt kötöttek le, kényszerítettek állandó készsütségre.

A harmadik portya során Naumovék sűrűn találkoztak megszálló magyar csapatokkal is. A Partizánmozgalom Ukrán Törzsének külön parancsa intézkedett a magyar, szlovák, német katonák, a poli-

cájok és vlaszovisták közti bomlasztó munkára. A Naumov-magasabbegység 1943. május 29-e és 1944. április 30-a között csupán a magyarok között kb. 5—7 ezer röplapot osztott szét. Ezek egy része ott készült az egységénél, magyar antifasiszták közreműködésével, a többit a hátországból hozták.

Kovpak tábormok osztagához hasonlóan Naumovék is létrehozták a magyar csoportot. Átállt magyar katonák, volt politikai foglyok kerültek ide. A napló ezt írja 1944. február 5-én: „Az utat magyarok őrizték. És nem akartak lőni. Néhányan még át is álltak hozzánk.” A magyar csoport rádióval is rendelkezett.

Az osztagban harcolt magyarok közül ismerjük Dékán István, Kardos Éva, Dommonkos Ferenc, Fazekas József nevét. Azt viszont már nem tudjuk, hogy kik lehettek azok a honfitársaink, akiket Naumov a lvóvi ellenállók között említ.

A Partizánportya nem könnyű olvasmány. Komor, mint amilyen maga az élet volt. A szerző hangja csak akkor enyhül meg, amikor elesett elvtársairól, harcostársairól szól. Szinte minden egyes embert ismert, naplójában mindenkitől személy szerint vesz búcsút. 147 partizán halt hősi halált közülük. Elpusztult a magasabbegység csaknem 10%-a. A maradék viszont olyan harci iskolát járt ki, amely a legkiválóbbakat képessé tette, hogy Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia és Románia területén ejtőernyős osztagparancsnokként kerüljenek bevetésre. Velicsko, Voljanszkij, Belik, Jegorov, Makarov, Melnyik és mások mind Naumov „egyetemét” végezték el, s később, főleg 1944 őszétől, valamilyen módon maradványként beírták nevüket az antifasiszta partizánháború történetébe.

Gazi József

ALMÁSY PÁL

SOPRONKÖHIDAI NAPLÓ

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 317 o.)

1944. november 22-én a nyilas Nemzeti Számonkérés Szervezete katonai nyomozóosztályának emberei dr. Radó Endre csendőr százados vezetésével rajtaütöttek a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Katonai Vezérkarának dr. Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari százados Andrassy út 29. szám alatti házában lévő lakásán tartott összejövetelén. Árulás következtében gyakorlatilag a mozgalom szinte valamennyi résztvevője a nyilasok kezére került. A nyilas hatalom egyetlen áruló tiszt — Mikulich Tibor százados — segítségével egy csapásra felszámolta a magyar katonai ellenállási mozgalom egyik legszervezettebb, legtehetősebb csoportját. A mozgalomnak Budapest megmentésére szőtt tervei így nem valósulhattak meg. A tervezett fegyveres megmozdulás elmaradt.

A Szálasi Ferenc nevével fémjelzett nyilas hatalom nem ismert irgalmat. Az elfogott ellenállók ügyében 1944. december 6-án, 7-én és 8-án megtartott haditörvényszéki tárgyaláson a vezérkar főnökének különbírótsága a tizenegy vádlott közül hatot halálra ítélt. Az ítéleteket Kiss János nyugállományú altábornagy, Nagy Jenő ezredes és dr. Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari százados esetében jóváhagyták és végrehaj-

tották. Almásy Pál hadiműszaki-törzs-kari alezredes, Révay Kálmán nyugállományú százados és Makay Miklós gyár-igazgató esetében a halálbüntetést tizenöt, illetve tíz évi, fegyházban letöltendő szabadságvesztésre mérsékeltek. A hűtlenségi perben elsőrendű vádlottként szereplő Bajcsy-Zsilinszky Endre ügyét — országgyűlési képviselői mentelmi jogára való tekintettel — elkülönítették. Őt Sopronkőhidán ítélték halálra, és végezték ki 1944. december 24-én a nyilas hatalom parancsára.

A Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kiss János vezette magyar katonai ellenállási mozgalom vádlottjai, illetve elítéltjei közül az ez év március 17-én 83 éves korában elhunyt Almásy Pál jóvoltából a közelmúltban páratlan értékű dokumentummal gazdagodott a magyar ellenállási mozgalom képzeletbeli múzeuma. A Magvető Könyvkiadó „Tények és tanúk” címet viselő sorozatában jelentette meg „Sopronkőhidai napló”-ját. Almásy Pál egykori, öt hónapos fogsága alatt vezetett naplója — eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona — olyan forrás, amely minden, a magyarországi ellenállási mozgalmak történetével foglalkozó kutató számára hasznos segítséget nyújthat.